TIBBIYOT OLIY TA’LIM MUASSASALARI O‘QITUVCHILARINING KASBIY XAVF OMILLARI PROFILAKTIKASI

Axunjonova Xakimaxon Abdumannabovna - assistent
Markaziy Osiyo tibbiyot universiteti (Toshkent, O‘zbekiston)

Annotatsiya: *Hozirgi vaqtda ta’lim jarayoni jadallashib, ta’limga raqamli texnologiyalar faol joriy etilayotgan davrda ta’lim sohasidagi barcha xodimlar, jumladan, tibbiyot oliy ta’lim muassasalari o‘qituvchilar ham yuqori yuklamaga duchor bo‘lmoqda. O‘qituvchi ishining muvaffaqiyati va samaradorligi ularning sog‘lig‘ini holati bilan belgilanadi, bu ko‘p jihatdan mehnat sharoitlariga bog‘liq. Olingan natijalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, yuqori ish faoliyatini ta'minlash, kasalliklar va asabiy hamda hissiy charchashning oldini olish uchun belgilangan gigiyenik talablarga javob beradigan mehnat sharoitlarini ta'minlash, o‘z vaqtida psixologik yordam ko‘rsatish, yuqori sifatli dastlabki va davriy tibbiy ko‘riklarni tashkil etish va amalga oshirishga asoslangan yondashuv zarur. Zamonaviy sharoitda ta'lim muassasalari o‘qituvchilarining mehnat sharoitlarini va sog‘lig‘i holatini o‘z vaqtida baholash zarur.*

Kalit so‘zlar: *ta'lim tashkilotlari o‘qituvchilari, mehnat sharoitlari, sog‘liq holati, kasbiy xavflar, kasallanish, mehnat stressi, mehnat jarayoni omillari.*

ПРОФИЛАКТИКА ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ФАКТОРОВ РИСКА У ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВЫСШИХ МЕДИЦИНСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Ахунжонова Хакимахон Абдуманнабовна - ассистент
Центрально-Азиатский медицинский университет (Ташкент, Узбекистан)

Аннотация: *в настоящее время, в связи с ускорением образовательного процесса и активным внедрением цифровых технологий в сферу образования, все работники сферы образования, в том числе и преподаватели высших медицинских учебных заведений, сталкиваются с высокой нагрузкой. Успешность и эффективность труда педагога определяется его здоровьем, которое во многом зависит от условий труда. Анализ полученных результатов показывает, что для обеспечения высокой работоспособности, профилактики заболеваний и нервно-эмоционального истощения необходим подход, основанный на обеспечении условий труда, соответствующих установленным гигиеническим требованиям, оказании своевременной психологической поддержки, организации и проведении качественных первичных и периодических медицинских осмотров. В современных условиях необходимо своевременно проводить оценку условий труда и состояния здоровья педагогических работников образовательных организаций.*

Ключевые слова: *педагогические работники образовательных организаций, условия труда, состояние здоровья, профессиональные вредности, заболеваемость, производственный стресс, факторы трудового процесса.*

PREVENTION OF PROFESSIONAL RISK FACTORS IN TEACHERS OF HIGHER MEDICAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Akhundzhonova Khakimakhon Abdumannabovna - assistant
Central Asian Medical University (Tashkent, Uzbekistan)

Abstract: *Currently, due to the acceleration of the educational process and the active introduction of digital technologies in the field of education, all employees in the field of education, including teachers of higher medical educational institutions, face a high workload. The success and effectiveness of a teacher's work is determined by his health, which largely depends on working conditions. Analysis of the results shows that in order to ensure high performance, prevent diseases and neuro-emotional exhaustion, an approach is needed based on ensuring working conditions that meet established hygienic requirements, providing timely psychological support, organizing and conducting high-quality primary and periodic medical examinations. In modern conditions, it is necessary to timely assess the working conditions and health of teaching staff of educational organizations.*

Key words: *teaching staff of educational organizations, working conditions, health, occupational hazards, morbidity, industrial stress, factors of the labor process.*

Dolzarbligi. Salomatlik insonning kasbiy faoliyati uchun eng muhim manba va uning samaradorligining asosiy ko‘rsatkichlaridan biridir [1, 4]. Tibbiyot oliy ta'lim o‘qituvchilarining kasbiy salomatligi kasbiy uzoq umr ko‘rishning zaruriy sharti bo‘lib, shaxsiy darajada ham, davlat darajasida ham qadriyat sifatida tan olinadi. O‘quv-tarbiya jarayonining muvaffaqiyati va samaradorligi, bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlash sifati pedagog kadrlar salomatligiga bog‘liq. Kasbiy faoliyatning zamonaviy tez o‘zga-

ruvchan sharoitlari oliy ta'lim o‘qituvchilarining sog‘lig‘ini saqlashga yordam bermaydi. Faoliyatning raqamli formatining faol tarqalishi, ta'limni ommaviylashtirish va shaxsiylashtirish professor-o‘qituvchilarning ish yukini sezilarli darajada oshiradi va o‘quv jarayonidagi o‘zaro munosabatlarning o‘rnatilgan va sinovdan o‘tgan usullarini buzadi. Natijada, o‘qituvchi o‘z sog‘lig‘iga bo‘lgan munosabatini o‘zgartiradi, unga faqat surunkali kasalliklar majmuasi bo‘lgan, kasbiy vazifalarni to‘liq bajarish deyarli imkonsiz bo‘lgan vaziyatda e'tibor beradi [2, 3].

Hozirgi sharoitda tibbiyot oliy ta’lim muassasalari o‘qituvchilarining salomatligini saqlash, mustahkamlash va saqlash muhim shaxsiy hamda institutsional vazifadir. Uni hal qilish o‘qituvchilarning maqsadli o‘zini o‘zi saqlash, xatti-harakatlari orqali shaxsiy darajada o‘zini o‘zi boshqarish orqali mumkin. Ta'lim dasturlari va korporativ sog‘liqni saqlash dasturlari ham katta ahamiyatga ega bo‘lib, ular o‘z mazmunida o‘qituvchilarning sog‘lig‘iga sezilarli ta'sir ko‘rsatadigan o‘quv faoliyatining o‘ziga xos tomonlarini tavsiflaydi. Korporativ salomatlik madaniyatini shakllantirish va qo‘llab-quvvatlash o‘qituvchilarning o‘z sog‘lig‘iga bo‘lgan shaxsiy qiziqishini va ushbu ko‘rsatkichning butun ta'lim tashkiloti uchun ahamiyatini samarali birlashtirishga qaratilgan bo‘lib, bu sog‘lig‘ining yomonlashuvi xavfini sezilarli darajada kamaytiradi va uni saqlash uchun resurslarni aniqlashga imkon beradi [5, 6].

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini isloh qilish nafaqat pedagogik faoliyatga, balki o‘qituvchilarning shaxsiyatiga, ularning salomatlik holatiga ham talablarning ortib borishi bilan birga olib borilmoqda.

Hozirgi vaqtda ishlab chiqarishda ham, ishlab chiqarishdan tashqari sohalarda ham psixoemotsional haddan tashqari zo‘riqish, kasbiy stress va charchash rivojlanishiga olib keladigan psixo-ijtimoiy omillarning roli ortib bormoqda. O‘qituvchilarda neyro-emotsional stressning kuchayishi somatik va ruhiy kasalliklar xavfi bilan bog‘liq [7].

Tadqiqotning maqsadi. Kasbiy va xulq-atvor xavf omillarini baholash asosida oliy va o‘rta tibbiyot muassasalari o‘qituvchilarining salomatligini saqlash hamda kasbiy faoliyatini optimallashtirishga qaratilgan chora-tadbirlar tizimini ilmiy asoslashdan iborat.

Materiallar va usullar. Tadqiqot maqsadiga erishish uchun quyidagi usullardan foydalanilgan:

1. Adabiy manbalarni tahlil qilish;
2. So‘rovnoma (anketalash) usuli;

Ishlab chiqarish muhiti omillarini gigiyenik baholash o‘qituvchilarning ish joylarida ishlab chiqarish muhiti omillarini instrumental o‘lchash ma'lumotlarini tahlil qilish asosida mehnat sharoitlarini amaldagi gigiyena standartlariga muvofiq gigiyenik mezonlarga muvofiq baholash va mehnat sharoitlarini maxsus baholash metodologiyasi asosida amalga oshirildi. O‘quv dasturi tibbiy ko‘rikdan o‘tishni, standart tuzilgan so‘rovnoma shaklidagi so‘rovni, psixo-ijtimoiy stress, tashvish va hayot sifatini baholash darajasini aniqlashni o‘z ichiga olgan.

Tadqiqot natijalari. Oliy va o‘rta maxsus kasb-hunar ta’limi muassasalari ta’lim tashkilotlari o‘qituvchilarining kasbiy faoliyati o‘zining ko‘p qirraliligi va murakkabligi bilan ajralib turadi. U o‘quv ishlarini o‘z ichiga oladi - ma'ruzalar o‘qish, amaliy mashg‘ulotlar, seminarlar o‘tkazish (universitet o‘qituvchilari uchun 900 soatgacha, kollej o‘qituvchilari uchun - 720 soat davom etadi, u ko‘payishi mumkin, lekin yiliga 1440 soatdan oshmasligi kerak); o‘quv-uslubiy ish (370 soatgacha) - darslar uchun o‘quv qo‘llanmalari, taqdimotlar, materiallarni tayyorlash; ilmiy ish (240 soatgacha) - ilmiy adabiyotlarni o‘rganish, ilmiy tadqiqotlar olib borish, ilmiy nashrlarni tayyorlash va ilmiy tadbirlarda ishtirok etish; tashkiliy va tarbiyaviy ishlar; va tibbiyot ta’limi muassasalarining ko‘plab o‘qituvchilari ham tibbiyot ishlariga jalb etilgan. O‘quv ishlari har xil turdagi darslarni o‘tkazish uchun sarflangan vaqt bilan tartibga solinadi; O‘quv, uslubiy va ilmiy ishlar - tartibga solish qiyin bo‘lgan ijodiy faoliyat turlari.

Bo‘lajak mutaxassislarni sifatli tayyorlashni ta'minlaydigan samarali, to‘liq, muvaffaqiyatli faoliyatning asosiy sharti universitet o‘qituvchisining kasbiy salomatligidir. Universitet o‘qituvchisining kasbiy salomatligi - bu tananing yoshga bog‘liq o‘zgarishlar jarayonida somatik va vegetativ funktsiyalarning asosiy parametrlarini saqlab turish qobiliyati, intellektual faoliyatni ta'minlash, markaziy asab tizimining barqaror holati, kasbiy faoliyatning minimal fiziologik qiymati va ijodiy uzoq umr ko‘rish.

Kasbiy vazifalarni bajarish jarayonida o‘qituvchilar mehnat jarayoni va ish muhiti omillariga ta'sir qiladi. Kasbiy faoliyatning o‘qituvchilarning sog‘lig‘iga ta'sirini o‘rganish ham gigiyenik tadqiqotlar, ham tibbiy va sotsiologik usullar, shu jumladan anketa so‘rovi yordamida olingan.

Ma'ruza davomida so‘zlar va harakatlardagi miqdoriy o‘zgarishlarni tahlil qilish, fanlardan so‘rovlar va ma'ruzalar, o‘qituvchilarning maxsus qayd etilgan kuzatishlaridan iborat o‘quv ishini har tomonlama fiziologik va gigiyenik baholash uni ayniqsa intellektual va hissiy yuklamalar nuqtai nazaridan juda qizg‘in ko‘rsatishga imkon berdi. Bir qator laboratoriya va dala tajribalari natijasida universitet o‘qituvchilarining intellektual imkoniyatlari va ijodiy qobiliyatlarini yanada saqlash tananing salbiy funktsional holati va sog‘lig‘ining zaiflashishi fonida amalga oshirilganligi haqidagi g‘oya yaratildi. Ma'ruza ishi uning fiziologik narxining oshishi va shunga mos ravishda sog‘liq uchun xavflarning aniq prognozi bilan juda stressli.

Intellektual xodimlar - universitet o‘qituvchilari o‘rtasida yuqori darajadagi psixo-emotsional stress ishning yakuniy natijasi uchun javobgarlik, katta hajmdagi va notekis ma'lumotlar oqimi, o‘tkir stressli vaziyatlarning paydo bo‘lishi bilan bog‘liq. O‘qitish faoliyati sezilarli stress bilan tavsiflanadi va "birinchi navbatda, ma'lumotni qayta ishlash uchun

vaqt etishmasligi sharoitida intellektual va hissiy stress" bilan tavsiflanadi.

O‘qituvchilarning ish joylarida jismoniy omillarning ta'sirini baholash uchun gigiyenik tadqiqotlarni tahlil qilishda turli ta'lim tashkilotlarida ishlaydigan professor-o‘qituvchilarning mehnat sharoitlari bir-biridan farq qilishi aniqlandi, lekin ko‘p jihatdan maqbuldir. Kasbiy vazifalarni bajarish jarayonida o‘qituvchilar o‘rtasida jismoniy faollik etarli emasligi bilan tavsiflanadi.

Sanoat laboratoriya nazorati va mehnat sharoitlarini maxsus baholash doirasida olingan ishlab chiqarish muhiti omillari va ish jarayonining monitoringi ma'lumotlari ushbu vositalar yordamida hal qilinadigan turli vazifalar tufayli bir-birini to‘ldiradi. Mehnat sharoitlarini baholash usullari shaxsning individual xususiyatlarini hisobga olmaydi.

Kasbiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, oliy tibbiy ta'lim muassasalarining professor-o‘qituvchilari orasida mehnat stressi etakchi kasbiy omil bo‘lib, intellektual, hissiy va hissiy stress ko‘rsatkichlarining zararli ta'siri bilan tavsiflanadi (1-jadval). Shu bilan birga, kafedra assistentlari uchun mehnat zichligini yakuniy baholash maqbul sinfga (mehnat sharoitlari toifasi 2) to‘g‘ri keladi, katta o‘qituvchilar, dotsentlar va kafedra professorlari uchun esa 1-darajali xavfli sinfga (mehnat sharoitlari klassi 3.1) to‘g‘ri keladi.

Jadval 1.

Ish jarayonining intensivligini gigiyenik baholash

Mehnat stressining ko‘rsatkichlari	**O‘qituvchi lavozimlari**		
	assistent	Katta o‘qituvchi	dotsent, professor
	Mehnat sharoitlari turlari		
Intellektual yuklama			
Ishning mazmuni	3.1	3.2	3.2
Vazifalarning murakkablik darajasi bo‘yicha taqsimlanishi	3.1	3.2	3.2
Sensor yuklama			
Ovoz apparatiga yuklanish	2	3.1	3.1
Video terminal ekranini kuzatish	2	3.1	3.1
Emotsional stress			
O‘z faoliyati natijalari uchun javobgarlik darajasi	2	3.1	3.1

Tibbiyot oliy o‘quv yurti o‘qituvchilarining ishlab chiqarish muhiti omillarini gigiyenik baholashda zararli ishlab chiqarish omillari aniqlandi: sun'iy yoritishning etarli emasligi (ish joylarining 26,0 foizida), elektr maydonining kuchlanish parametri bo‘yicha elektromagnit maydonlarning ruxsat etilgan maksimal darajasidan oshib ketishi (shaxsiy kompyuterlar yaqinidagi ish joylarining 28,3 foizida). Klinik (ish joylarining 74,6 foizi) va davolash-profilaktika (ish joylarining 23,6 foizi) bo‘limlari o‘qituvchilari biologik omillarning zararli ta'siriga duchor bo‘lishadi, klinik kafedralar o‘qituvchilari (ish joylarining 38,6 foizi) giyohvandlik analjeziklari bilan aloqa qilish sharoitida ishlaydi.

Tibbiyot oliy o‘quv yurtidagi psixo-ijtimoiy sharoitlarni baholash uchun biz ishdagi talab va nazoratni o‘lchash uchun muallif tomonidan ishlab chiqilgan maxsus so‘rovnomadan foydalangan holda 216 kishidan so‘rov o‘tkazdik. Taqqoslash uchun biz o‘quv faoliyati bilan shug‘ullanmaydigan shifokorlarni tadqiqotga kiritdik. Tibbiyot o‘qituvchilarining eng ko‘p soni (92,29 ayollar va 83,35% erkaklar) ularning ishi juda ko‘p stressni talab qilishini ta'kidladilar va nazariy kafedralar o‘qituvchilarining aksariyati (89,8% ayollar va 92,49 erkaklar) ularning ishi og‘ir yuk bilan bog‘liqligini ta'kidladilar, bu esa o‘qituvchilar uchun sinfga tayyorgarlik va hujjatlarni to‘ldirish kabi ilgari xos bo‘lmagan vazifalarni bajarish bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. nazariy kafedralar va klinik kafedralarda o‘qitishni klinik ish bilan uyg‘unlashtirish zarurati.

O‘qituvchilarning sog‘lig‘i va faoliyatiga salbiy ta'sir ko‘rsatadigan ishlab chiqarish muhiti omillari to‘g‘risida so‘rov o‘tkazishda quyidagi ma'lumotlar olindi: o‘qituvchilarning eng ko‘p soni (ish stajidan qat'i nazar) so‘nggi 5 yil ichida o‘quv yukining o‘sishini ko‘rsatadi (93,2%): o‘rtacha yuklama haftasiga 16-20 soatdan haftasiga 24-36 soatgacha oshdi. Darhaqiqat, o‘quv yuklamalari me’yorlari dotsentlar uchun 660 soatdan 800 soatgacha, katta o‘qituvchilar uchun 850-900 soatgacha, assistentlar uchun esa 1000 soatgacha oshirildi. 15-25 yillik va 25 yildan ortiq ish stajiga ega bo‘lgan o‘qituvchilar orasida 78,594 va 93,2% mos ravishda qayta ishlanishi va o‘quvchilarga yetkazilishi kerak bo‘lgan axborot oqimining ko‘payishini qayd etdi.

O‘qituvchilarning sog‘lig‘i holatini tahlil qilish va kasbiy faoliyatni amalga oshirish jarayonida farovonlikni sub'ektiv baholash uchun biz sotsiologik so‘rov o‘tkazdik (216 nafar o‘qituvchi bilan suhbat o‘tkazildi), respondentlarning 59,9 foizi so‘nggi uch yil ichida o‘tkir kasalliklar yoki surunkali kasalliklarning kuchayganligini ta'kidladilar - yiliga 1-3 marta, yilda - 4 marta va undan ko‘p. So‘rovda qatnashgan o‘qituvchilarning uchdan bir qismi (72 nafar) so‘nggi uch yil ichida kasal bo‘lmagan. Olingan ma'lumot-

larni juda shartli deb hisoblash kerak, chunki tibbiyot oliy o‘quv yurtlarida ishlaydigan o‘qituvchilar orasida o‘z-o‘zini va o‘zaro davolanish keng tarqalgan va ularning tibbiy yordamga murojaat qilish darajasi pastligi qayd etilgan: masalan, engil kasallik bo‘lsa, o‘qituvchilarning atigi 7 foizi kasallik ta'tilini oladi, og‘ir kasallik bo‘lsa, o‘qituvchilarning 29,4 foizi.

Xulosa. Tibbiyot oliy o‘quv yurtlari o‘qituvchilarining kasbiy faoliyatining xususiyatlarini baholash ularning mehnat sharoitlari zararli va xavflilik darajasi, og‘irligi va intensivligi bo‘yicha 3-sinf, 2-bosqichga tegishli degan xulosaga kelishga imkon beradi; Asosiy zararli omil - bu psixososyal xavflar, individual xavf omillari esa surunkali kasalliklarning mavjudligi.

Ish natijalari tibbiyot oliy o‘quv yurtlari o‘qituvchilarining sog‘lig‘iga ishlab chiqarish muhiti omillarining salbiy ta'sirini va ularda kasbiy kasalliklar rivojlanishining oldini olish tizimini shakllantirishga imkon berdi. Biz eng muhimi, psixologik-ijtimoiy xavflarni kamaytirish, kasbga bo‘lgan ishonchni tiklash va xodimlarning universitetdagi ishdan qoniqishini oshirishdir. Bundan tashqari, o‘zgartirilgan va oshirilgan talablar, shuningdek, o‘quv yuklamasining ortishi munosabati bilan o‘qituvchilarning o‘quv yuklamalari standartlarini qayta ko‘rib chiqish ham zarur. Salomatlikni saqlash uchun muntazam ravishda profilaktika ko‘riklarini o‘tkazish, to‘g‘ri va to‘g‘ri ovqatlanish imkoniyatini ta’minlash, sog‘lom turmush tarzi asoslari bo‘yicha gigiyena mashg‘ulotlarini o‘tkazish zarur.

ADABIYOTLAR

1. Ashurova M.D. Xodimlarning mehnat sharoiti va sog‘lig‘i holatiga qarab kasbiy xavfni hisoblash metodikasi "O‘zbekiston Harbiy Tibbiyoti" ilmiy-amaliy jurnali. -2024. -№ 5. - C.318-321

2. Артюхов, И.П. Здоровье профессорско-преподавательского состава вузов: проблемы и возможности управления (экспертная оценка) / И.П. Артюхов, Н.А. Горбач, М.А. Лисняк // Здравоохранение Российской Федерации. - 2015. - Т. 59, № 4. - С. 44-48

3. Баймаков, Е.А. Образ жизни преподавателей медицинского ВУЗа / Е.А. Баймаков, И.А. Мишкич // Профилактическая медицина - 2011: материалы конференции (24 ноября 2011 г.). - СПб., 2011. - С. 13-14.

4. Денисова, Е.А. Особенности развития профилактики артериальной гипертонии у работников умственного труда: дис.... канд. мед. наук: 14.00.50/ Денисова Елена Анатольевна. - 2007. - 185 с.

5. Лебедева-Несевря, Н.А. Методические вопросы оценки риска, связанного с воздействием поведенческих факторов на здоровье населения / Н.А. Лебедева-Несевря // Анализ риска здоровью. - 2016. - № 2. - С. 10-18.

6. Лисняк, М.А., И.П. Артюхов, Н.А. Горбач, А.В. Жарова Организация процесса формирования мотивации на ведение здорового образа жизни у преподавателей вуза / // Современные проблемы науки и образования. - 2015. - № 60. - С. 15.

7. Полунина, Н. В. Профилактика синдрома эмоционального выгорания у преподавателей гуманитарных высших учебных заведений / Н. В. Полунина, Л. С. Солтамакова // Вестник РГМУ. - 2018. - № 5. - С. 35-41.